

RUS ADABIYOTIDA ZAMONAVIY TADBIRKOR OBRAZI

Toshboyeva Farida Abduxalilovna

Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida mustaqil tadqiqotchi

ORCID- (0009-0008-4251-9907)

toshboyevafarida46@gmail.com

Tel: +998888420830

Annotatsiya: Ushbu maqola rus adabiyotida zamonaviy tadbirkor obrazini tahlil qiladi. Tadqiqotda tadbirkorning ijtimoiy roli, axloqiy va ruhiy xususiyatlari, shuningdek, adabiy matnlarda uning jamiyatdagi mavqei va imiji ko'rib chiqiladi. Maqolada XIX–XXI asrlardagi rus adabiyotida tadbirkor obrazlarining evolyutsiyasi, ijobiy va salbiy timsollari, shuningdek, ramziy va metaforik detallar orqali qahramonlarning xarakteri va qadriyatlari aks ettirilishi o'rganiladi. Natijada, zamonaviy rus tadbirkori nafaqat moliyaviy faoliyat egasi, balki ma'naviy va ijtimoiy mas'uliyatni o'zida mujassam etgan shaxs sifatida tasvirlanadi.

Kalit so'zlar: rus adabiyoti, zamonaviy tadbirkor, ijtimoiy rol, axloqiy-ruhiy dunyo, adabiy obraz, ramziy tafsilar, metafora, ijobiy-salbiy timsol.

Аннотация: В данной статье анализируется образ современного предпринимателя в русской литературе. Исследование рассматривает социальную роль, моральные и духовные характеристики предпринимателя, а также его положение и образ в обществе в литературных текстах. Изучается эволюция образов предпринимателей в русской литературе XIX–XXI веков, их позитивные и негативные образы, а также отражение характера и ценностей персонажей через символические и метафорические детали. В результате современный русский предприниматель изображается не только как человек, осуществляющий финансовую деятельность, но и как человек, воплощающий духовную и социальную ответственность.

Ключевые слова: русская литература, современный предприниматель, социальная роль, моральный и духовный мир, литературный образ, символические описания, метафора, позитивный и негативный образ.

Abstract: This article analyzes the image of a modern entrepreneur in Russian literature. The study examines the social role, moral and spiritual characteristics of an entrepreneur, as well as his position and image in society in literary texts. The article studies the evolution of images of entrepreneurs in Russian literature of the 19th–21st centuries, their positive and negative images, as well as the reflection of the characters' character and values through symbolic and metaphorical details. As a result, a modern

Russian entrepreneur is depicted not only as a person who carries out financial activities, but also as a person who embodies spiritual and social responsibility.

Keywords: *Russian literature, modern entrepreneur, social role, moral and spiritual world, literary image, symbolic descriptions, metaphor, positive and negative image.*

KIRISH

Zamonaviy Rossiya jamiyatida tadbirkorlikka bo‘lgan munosabat sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda: hukumat kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlamoda, aholining katta qismi xususiy sektor faoliyatida band, va ilgari mavjud bo‘lgan tadbirkorlikka nisbatan salbiy munosabat yo‘qolgan. Endilikda “tadbirkor” so‘zi neytral ohangga ega bo‘lib, ba‘zan hatto “g‘urur bilan aytiladigan” tushuncha sifatida qabul qilinmoqda.

Shuni ta’kidlash joizki, nisbatan yaqinda tadbirkor odatda “qorong‘u dunyo” vakili, hukmdor, odamlarni qiynovchi, ikkiyuzlamachilik qiluvchi yoki axloqiy prinsiplariga ega bo‘lmagan shaxs sifatida tasavvur qilinar edi. Bunday stereotipning shakllanishida sovet adabiyotshunosligi sezilarli rol o‘ynagan. Uning asosiy prinsipi sinfiy kurashni aks ettirish bo‘lib, shunga ko‘ra tadbirkor poroqlik timsoli sifatida ko‘rsatilgan. Shu davrda Rossiya tadbirkorligining asosi har doim erkin shaxs ijodkorligi prinsipiga tayangan degan tushuncha mavjud emas edi.

Tadbirkor obrazining ijobiy tus olishi birinchi navbatda iqtisodiy tizimning o‘zgarishi bilan bog‘lanadi. Natijada moliyaviy faoliyat bilan shug‘ullanish ortida insoniy shaxsiyatni, ma’naviy boylikka ega va an’anaviy qadriyatlarga yo‘naltirilgan insonni ko‘rish imkoniyati paydo bo‘ldi.

TADQIQOT MATERIALI VA USULLARI

Ushbu maqoladagi tadqiqot obyekti sifatida XIX–XXI asrlarda Rossiya aholisi orasida tadbirkor obraziga bo‘lgan munosabatning o‘zgarishi qaraladi. Tadqiqot predmeti esa mas’uliyatli tadbirkorlik prinsiplarining an’anaviyligi va ularning XIX–XX asr boshlaridagi rus klassik adabiyotida aks etishi hisoblanadi.

Biz turli manbalardan ma’lumotlarni qidirish va tahlil qilishni kuzatish, talqin qilish va umumlashtirish usullari asosida amalga oshirdik. Shu bois, tadqiqotning asosiy usuli sifatida tavsifiy (deskriptiv) metodni aytilish mumkin. Shuningdek, tadqiqot davomida boshqa empirik va nazariy usullar ham qo‘llanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Oldin aytilganidek, sovet davrida tadbirkor obraziga nisbatan salbiy stereotipning shakllanishiga maktab dasturlariga kiritilgan asarlar tanlovi katta ta’sir ko‘rsatgan. Shu sababli tadbirkor ko‘pincha moliyaviy faoliyat doirasidan tashqari tuyg‘u va fikrlarga ega bo‘lmagan “pul sumkasi” sifatida qabul qilinar edi. K.F.N. Pavlovets M.G. ta’kidlashicha, milliy adabiy kanon “madaniyat mexanizmlari tomonidan shakllanadi”, va “maktab o‘quvchilari uchun majburiy o‘qish ro‘yxati boshqacha tuziladi”: bunda o‘quvchining yoshi va ijtimoiy hodisalarni qaysi burchakdan ko‘rishi kabi ko‘plab omillar inobatga olinadi.

Sovet maktab dasturiga kiritilgan va tadbirkor obrazini salbiy tomonda ko‘rsatgan asarlar qatoriga A.N. Ostrovskiyning “Groza” va “Bespridannitsa”, A.P. Chexovning

20-Yanvar, 2026-yil

“Vishnevyy sad”, A.I. Kuprin “Molox”, A.M. Gorkiy “Foma Gordeev”, N.A. Ostrovskiyning “Kak zakalyalas stal” kabi asarlar kiradi. Masalan, A.M. Gorkiy qahramonlaridan birining tadbirkorlik faoliyati quyidagicha tasvirlanadi:

“Ignat... ishga bo‘lgan to‘xtovsiz ehtiros bilan yashardi. Bu ehtiros uni kun-u tun yondirardi, u uni butunlay egallab olgan edi va har joydan yuzlab, minglab rubllarni olish bilan, pul shovqini va shingillashiga hech qachon to‘yolmasdek tuyulardi. U Volgadan yuqoriga va pastga sakrab, oltin tutadigan to‘rlarni mustahkamlab, sozlar edi: qishloqlardan bug‘doy sotib olib, o‘z barjalarida Ribinskga olib borardi; talon-taroj qilardi, aldardi, ba‘zan buni sezmas edi, ba‘zan sezib, aldanganlar ustidan ochiq kulardi va pulga bo‘lgan vahshiy ishtiyoqi orqali she‘riyat darajasiga ko‘tarilar edi.”

Sovet maktab dasturi asarlarni qanday talqin qilish va qaysi burchakdan qarashni belgilab bergani sababli, o‘qituvchi va darslik yagona bilim manbai bo‘lgan. Shu bilan birga, boshqacha fikrlaydigan shaxs “xato fikrlaydigan” sifatida qaralgan. Biroq aynan boshqa talqinlar orqali rus tadbirkorining haqiqiy yuzini ko‘rish mumkin bo‘ladi va u qanday bo‘lishi kerakligi tushuniladi. Bu ba‘zida ijobiy, ba‘zida salbiy misollar orqali amalga oshadi; ko‘pincha ikkinchi yo‘l, ya‘ni rus ruhining mustaqil refleksivligi, yaqinroq bo‘ladi.

Muhim jihat shuki, sovet adabiyotshunosligi XIX asr klassik adabiyotini baholashda to‘g‘ri bo‘lmagan mezonlarga tayanadi. Yozuvchi ham, yaratgan qahramonlari ham diniy insonlar bo‘lib, rus madaniyati mentalitetining asosida doimo pravoslavlik mavjud bo‘lgan. Hatto baholanuvchi asar diniy masalalar bilan bog‘liq bo‘lmasa ham, san‘atkorning psixologik fonini va dunyoqarashini e‘tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Shu bilan birga, sovet adabiyotshunosligi kupetchestvoga xos chuqur diniylikni “gunohlarni pul evaziga yuvishning bir usuli” sifatida talqin qilgan.

Masalan, F.M. Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” romanidagi ikki kontrastli tadbirkor qahramonini diniy kontekstda ko‘rib chiqaylik: Алена Ivanovna – qarilikdagi foizchi va uning yarim opa-singlisi, savdogar Lizaveta. Алена Ivanovnaning xarakteri maktab o‘quvchilari uchun yaxshi tanish: “bit” kabi zararli qarilik, insonlardan g‘ayriinsoniy foizlar bilan pul oladi. U boshqa odamlarning qashshoqligidan foyda ko‘rgan, ammo mol-mulkini abadiy eslab qolish uchun monastirga vasiyat qilgan. Bu tipik diniy vaqti bilan o‘z jonini “qutqarishga” urinuvchi inson, gunohlarini to‘g‘ri tavba bilan emas, balki noqonuniy daromad bilan yuvishga harakat qilgan. Paradoksal va yoqimsiz obraz.

Lizaveta esa boshqa: u aqli jihatdan sustroq bo‘lsa-da, halol va mehnatkash ayol bo‘lib, “komissiyalar olgan, ishlar bilan shug‘ullangan va katta amaliyotga ega bo‘lgan, chunki u juda halol edi.” Lizaveta ruhiy jihatdan mukammallikka yaqin inson bo‘lib, Sonya so‘zlariga ko‘ra, “Xudoni ko‘radi.” Aynan u Marmeladovning baxtsiz qiziga Injilni yetkazgan. Lizavetada asli rus ideal tadbirkor obraziga xos xususiyatlar mujassamlangan.

Romanda “Jinoyat va jazo” da tadbirkor opa-singillarining kvartirasi tasviri ramziy ma’noga ega. E’tibor qaratish kerak bo‘lgan elementlar katta xonadagi ikki arzon rasmlar va ikona hisoblanadi. Arzon rasmlarda qushlar bilan ayollar tasvirlangan bo‘lib, bu Алена Ivanovnaning nafislikka intilishi, atrof-muhitni bezashga urinishini bildiradi, ammo amalda

u kvartira egasining cheklangan ruhiy fazilati va past didini ochib beradi. Ikona oldida yoqilgan lampada esa Lizaveta obrazining timsoli – jonli ibodat va Xudoning o‘chmas olovi, inson ruhida doimo yonib turishi kerak bo‘lgan ruhiy olov aks ettirilgan.

Shuningdek, boshqa adabiy asarlarda ham tadbirkor qahramonlarni xarakterlashda ramziy detallar muhim ahamiyatga ega: “ramz har doim ko‘p ma’nolidir va metaforikdir, u badiiy asar mazmunini o‘zida aks ettiradi, shuning uchun uning turli talqinlari mumkin”.

Ikki kontrastli misol

Ijobiy misol: A.S. Lesta Gospodya (“Xudoning yili”) asaridagi diniy Sergey Ivanovichning vestkasidagi maxsus cho‘ntagi bor edi, unda u doimo xodimlarini rag‘batlantirish uchun kichik pul olib yurardi. Bu pulga alohida ma’no beradi – endi bu shunchaki daromad vositasi emas, balki mukofot, va egasi uchun maxfiy ehson vositasi hisoblanadi.

Salbiy misol: Vladimir Nabokov, Chichikovning sandig‘i tasvirini tahlil qilganida, uning ko‘plab xususiyatlarini qayd etadi, ammo eng muhim detali sifatida sovun qutisini ko‘rsatadi: “...Sovun qutisi markazida (Chichikov – shayton tomonidan chiqarilgan sovun pufagi)”

Chichikov qo‘rqinchli emas, u kichik va ahamiyatsiz, “soxta va ruhsiz” shaxs sifatida tasvirlangan. U na tadbirkor, na inson; u shunchaki “past maoshli shayton agenti, jahannamlik savdogar: ‘bizning xo‘jayinimiz Chichikov’, aksiyadorlik jamiyatida ‘Satana va kompaniya’ deb atash mumkin bo‘lgan, yuragi titraydigan, ammo tashqi ko‘rinishi yoqimli vakil” sifatida ko‘rsatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гончаров И.А. Обыкновенная история: роман [Электронный ресурс] // Азбука веры: сайт. URL: <https://azbyka.ru/fiction/obyknovennaya-istoriya-goncharov/> (дата обращения: 01.03.2021).

2. Горький М. Фома Гордеев: роман [Электронный ресурс] // Горький Максим: сайт. URL: <http://gorkiy-lit.ru/gorkiy/proza/foma-gordeev/foma-gordeev.htm> (дата обращения: 01.03.2021).

3. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание: роман [Электронный ресурс] // Интернет-библиотека Алексея Комарова: сайт. URL: <https://ilibrary.ru/text/69/index.html> (дата обращения: 01.03.2021).

4. Дьячкова С. Социальная ответственность как национальная духовная традиция российского предпринимательства // Вестник Института экономики Российской академии наук. 2012. №6. С. 153-162.

5. Кодекс чести русского предпринимателя [Электронный ресурс] // Cyberpedia: сайт. URL: <https://cyberpedia.su/25xf26d.html> (дата обращения: 01.03.2021).

6. Мамин-Сибиряк Д.Н. Хлеб: роман. М.: Правда, 1984. 448 с.

7. Милехина Т.А. Образ предпринимателя в русской словесности // Вестник Оренбургского государственного университета. 2005. №11. С. 108-114.

8. Набоков В.В. Лекции по русской литературе. СПб.: Азбука-Аттикус, 2018. 448 с.